

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
Кафедра спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор з науково-методичної

та навчальної роботи

О.Б.Жильцов

“ 28 ” 20 14 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Технології інклюзивного навчання дітей з розладами
спектру аутизму

(шифр і назва навчальної дисципліни)

галузь знань 0101 Педагогічна освіта

(шифр і назва галузі знань)

спеціальність 6.010105 «Корекційна освіта (логопедія)»

(шифр і назва спеціальності)

спеціалізація Робота з аутичними дітьми

(назва спеціалізації)

інститут, факультет, відділення Інститут людини

(назва інституту, факультету, відділення)

2017 – 2018 навчальний рік

Робоча програма: «Технології інклюзивного навчання дітей з розладами спектру аутизму» за для студентів спеціальності 6.010105 «Корекційна освіта (логопедія)», спеціалізації «Робота з аутичними дітьми»

Розробники: Скрипник Тетяна Вікторівна, доктор психологічних наук, професор кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти

Протокол від "06" вересня 2017 року № 1

Завідувач кафедри спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти
 (О.В. Мартинчук)

Розподіл годин звірено з робочим планом. Структура типова.

Заступник директора Інституту людини

Н. А. Клішевич

ЗМІСТ

Пояснювальна записка

Структура програми навчальної дисципліни

I. Опис предмета навчальної дисципліни

II. Тематичний план навчальної дисципліни

III. Програма

Змістовий модуль I. ПЕРЕДУМОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ

Змістовий модуль II. ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ

IV. Навчально-методична карта дисципліни «Технології інклюзивного навчання дітей з розладами спектру аутизму»

V. Плани практичних занять

VI. Завдання для самостійної роботи

Картка самостійної роботи студента

VII. Індивідуальна науково-дослідна робота

VIII. Система поточного та підсумкового контролю

IX. Методи навчання

X. Рекомендована література

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Робоча навчальна програма з дисципліни «Технології інклюзивного навчання дітей з розладами спектру аутизму» є нормативним документом Київського університету імені Бориса Грінченка, який розроблено кафедрою спеціальної психології, корекційної та інклюзивної освіти на основі освітньо-професійної програми спеціальності 6.010105 «Корекційна освіта (логопедія)» денної форми навчання.

Робочу навчальну програму укладено згідно з вимогами Європейської кредитної трансферно-накопичувальної системи (ЄКТС) організації навчання. Програма визначає обсяги знань, якими повинен опанувати здобувач вищої освіти відповідно до алгоритму вивчення навчального матеріалу дисципліни «Тренінг ынклюзивного навчання дитей з розладами спектру аутизму», необхідне методичне забезпечення, складові та технологію оцінювання навчальних досягнень студентів.

Здобуття студентом кваліфікаційного рівня за певною спеціальністю передбачає наявність у нього вмінь та навичок методологічно обґрунтовано організовувати, проводити та впроваджувати результати науково-пошукових досліджень.

Мета курсу – сприяти оволодінню студентами основами науково та методично обґрунтованими підходами до розбудови інклюзивного процесу для дітей з аутизмом з опорою на міжнародний досвід.

Завдання курсу:

- розкрити сутність, базові засади та ризики інклюзії;
- ознайомити з принципами, етапами та методами інклюзивного процесу;
- сприяти формуванню професійно важливих навичок щодо визначення актуальних потреб дитини з аутизмом, формулювання SMART-цілей та вміння взаємодіяти у форматі команди.

Вивчення навчальної дисципліни орієнтоване на формування таких компетентностей:

1.1	Світоглядної	Наявність ціннісно-орієнтаційної позиції щодо залучення осіб з порушеннями психофізичного розвитку до активного суспільного життя Загальнокультурна ерудиція, широке коло інтересів. Розуміння значущості для власного розвитку історичного досвіду людства щодо його ставлення до осіб з психофізичними порушеннями, яке змінювалось у процесі еволюції суспільства і держав. Розуміння сутності і соціальної значущості майбутньої професії. Здатність розуміти та сприймати етичні норми поведінки відносно осіб з порушеннями психофізичного розвитку.
1.2	Громадянської	Здатність до реалізації прав і обов'язків громадян України з інвалідністю та порушеннями психофізичного розвитку. Здатність робити свідомий соціальний вибір у процесі надання освітніх послуг особам з порушеннями психофізичного розвитку. Уміння діяти з соціальною відповідальністю та громадською свідомістю в умовах інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами.
1.3	Комунікативної	Здатність до міжособистісного спілкування, емоційної стабільності, толерантності. Здатність вибудовувати соціальну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу в умовах інклюзивного навчання на принципах толерантності. Здатність працювати у команді. Здатність брати участь у професійних дискусіях та інтерактивних обговореннях, логічно аргументуючи власну точку зору. Вільне володіння українською мовою відповідно до норм культури мовлення.
1.4	Інформаційної	Здатність до самостійного пошуку та оброблення інформації з різних джерел для розгляду конкретних питань. Здатність до ефективного використання інформаційних технологій в соціальній і професійній діяльності.
1.5	Науково-дослідницької	Здатність виконувати навчально-дослідні завдання на основі аналітико-синтетичної мисленнєвої діяльності. Володіння науково-дослідними методами відповідно фахового спрямування. Обізнаність в особливостях проектної діяльності, готовність до її реалізації.

		Здатність до реалізації дефектологічних, педагогічних, психологічних, лінгвістичних, медико-біологічних знань для постановки дослідницьких завдань в професійній діяльності
	Самоосвітньої	Здатність до самостійної пізнавальної діяльності, самоорганізації та саморозвитку. Спрямованість на розкриття особистісного потенціалу та самореалізацію. Прагнення до особистісно-професійного лідерства та успіху.
	Організаційної	Здатність планувати, організувати, координувати, контролювати та оцінювати діяльність і взаємодію її суб'єктів. Здатність до роботи в міждисциплінарній команді під керівництвом лідера (вчителя-логопеда, вчителя інклюзивного класу) у процесі вирішення корекційно-педагогічних завдань
	Психолого-педагогічної	Володіння базовими знаннями з педагогіки і психології та вміння їх реалізувати, закономірностей особистісного розвитку людини на різних вікових етапах; психологічних механізмів навчання та виховання дитини задля забезпечення спрямованої соціалізації та інтеграції особистості з порушеннями психофізичного розвитку. Володіння базовими знаннями про педагогічні системи навчання, виховання і освіти різних категорій дітей з психофізичними порушеннями, їхні потенційні можливості у досягненні певного рівня життєвої компетентності. Володіння базовими уявленнями про основи філософії освіти, психології, педагогіки, що сприяють розвитку загальної культури й соціалізації особистості дитини з порушеннями психофізичного розвитку..
	Компетентності в індивідуально-психологічній сфері (професійні цінності)	Здатність діяти згідно з принципами деонтології, пов'язаними з професійною діяльністю корекційного педагога; усвідомлення педагогічних, психологічних та соціальних наслідків у сфері професійної діяльності

Після вивчення навчальної дисципліни здобувач першого (бакалаврського) рівня повинен продемонструвати такі **результати навчання**:

1) здатність продемонструвати знання щодо: методичних підходів до основ інклюзивного навчання; базових засад інклюзивного процесу, викликів та ризиків інклюзії, шляхів їх запобігання, розуміння особливостей психічного розвитку дітей з аутизмом;

2) здатність продемонструвати на базовому рівні знання і вміння до оптимального вибору і реалізації основних методів, конкретних методик та технологій, що застосовуються у процесі організації та супроводу інклюзивного процесу;

3) оволодіння на достатньому рівні навичками працювати самостійно (виконання завдань для самостійної роботи) та у групі (виконання завдань на семінарських й практичних заняттях, під час педагогічної практики); умінням отримувати результат у межах обмеженого часу з акцентом на професійну діяльність;

4) відповідальність за результати наукового пошуку, що унеможливорює плагіат.

Кількість годин відведених навчальним планом становить 150 год., з них: лекції – 28 год., семінарські – 14 год., практичні – 14 год., модульний контроль – 8 год., самостійна робота – 56 год., 30 – год. підготовка до іспиту.

Вивчення студентами навчальної дисципліни «Технології інклюзивного навчання дітей з розладами спектру аутизму» завершується іспитом.

І. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітній рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів – 5	Галузь знань: 0101 Педагогічна освіта (шифр і назва)	Нормативна	
	Напрямок підготовки: 6.010105 «Корекційна освіта (логопедія)»		
Модулів – 2	Спеціалізація: Робота з аутичними дітьми	Рік підготовки	
Змістових модулів – 2		3-й	
		Семестр	
Загальна кількість годин – 150		5-й, 6-й	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента – 2	Освітній рівень: <u>перший (бакалаврський)</u>	Лекції	
		28 год.	
		Практичні, семінарські	
		28 год.	
		Підготовка до іспиту	
		30 год.	
		Самостійна робота	
		56 год.	
		Модульний контроль	
8 год.			
Вид контролю:			
іспит			

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ тем и	Тема заняття	Кількість годин						
		Разом	Аудиторні:	лекції	семінарські, практичні	Підготовка до іспиту	Самостійна робота	Модульний контроль
Змістовний модуль I								
ПЕРЕДУМОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ								
1	Міжнародне та вітчизняне нормативно-правове забезпечення інклюзії	8	4	2	2		4	
2	Основні поняття системи інклюзивного навчання	8	4	2	2		4	
3	Інклюзія як модернізація освіти	8	4	2	2		4	
4	Технологія командної взаємодії в інклюзивному процесі	8	4	2	2		4	
5	Технологія виявлення особливостей розвитку дитини з аутизмом, визначення її потреб та формулювання SMART-цілей	8	4	2	2		4	
6	Технологія підготовка аутичної дитини до інклюзивного навчання	8	4	2	2		4	
7	Технологія проведення засідань міждисциплінарної команди та розроблення індивідуальної програми розвитку для дитини з аутизмом	8	4	2	2		4	
Разом:		60	28	14	14		28	4
Змістовний модуль II								
ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ								
8	Технологія організації інклюзивної класної кімнати як складника „класного менеджменту”	8	4	2	2		4	
9	Освітні стратегії вихователів та вчителів	8	4	2	2		4	
10	Алгоритм діяльності учасників міждисциплінарної команди супроводу	8	4	2	2		4	
11	Баланс між корекційно-розвивальною та навчально-виховною роботою	8	4	2	2		4	
12	Партнерство між фахівцями і батьками дітей з аутизмом	8	4	2	2		4	
13	Моніторинг навчально-виховної ситуації дитини з аутизмом	8	4	2	2		4	
14	Технологія самооцінки фахівців за „Інструментом професійного розвитку”	8	4	2	2		4	
Разом:		60	28	14	14		28	4
Усього за навчальним планом:		150	56	28	28	30	56	8

III. ПРОГРАМА

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ I.

ПЕРЕДУМОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ

Лекція 1. Міжнародне та вітчизняне нормативно-правове забезпечення інклюзії (2 год.).

1. Впровадження ідей інклюзії: історичний аспект.
2. Вразливі аспекти та переваги інклюзії.
3. Відповідність законодавства України стандартам Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.
4. Напрями вдосконалення законодавчої бази інклюзивного навчання.

Основні поняття: нормативно-правові акти (закони, укази Президента, акти Кабінету Міністрів, навази та листи МОН, інструктивно-методичні листи), Конвенція ООН, норми законодавства.

Семінарське заняття 1. Міжнародне та вітчизняне нормативно-правове забезпечення інклюзії (2 год.).

Лекція 2. Основні поняття системи інклюзивного навчання (2 год.).

1. Відповідна та безперешкодна освіта. „Індивідуальна мобільність” як максимальний ступінь самостійності людей з інвалідністю.
2. Поняття „освітні послуги”; міжвідомча взаємодія у контексті інклюзивного навчання.
4. Різновиди командної взаємодії: мульти- та міждисциплінарні команди.
5. Межі термінів «аутизм» та «розлади аутистичного спектра».

Основні поняття: освітні послуги, міжвідомча взаємодія, міждисциплінарна команда, відповідна й безперешкодна освіта.

Семінарське заняття 2. Основні поняття системи інклюзивного навчання (2 год.).

Лекція 3. Інклюзія як модернізація освіти (2 год.).

1. Модернізація предметно-просторового середовища у відповідності до потреб дітей з розладами аутистичного спектра (РАС).
2. Організаційно-сміслові ресурси (візуальна підтримка) для дітей з аутизмом.
3. Міжвідомча та міждисциплінарна взаємодія як необхідні умови впровадження інклюзії.
4. Реалізація принципу наступності освітнього процесу для дітей з аутизмом.

Основні поняття: інклюзивне середовище, універсальний дизайн, педагогічний дизайн, класний менеджмент.

Семінарське заняття 3. Інклюзія як модернізація освіти (2 год.).

Лекція 4. Технологія командної взаємодії в інклюзивному процесі (2 год.).

1. Створення команди супроводу: головні орієнтири.
2. Алгоритм командної взаємодії.
3. Роль координатора у команді супроводу дитини з РАС.
4. Переваги командної роботи.

Основні поняття: міждисциплінарна команда супроводу, координатор, узгодженість роботи, спільні цілі.

Семінарське заняття 4. Технологія командної взаємодії в інклюзивному процесі (2 год.).

Лекція 5. Технологія виявлення особливостей розвитку дитини з аутизмом, визначення її потреб та формулювання SMART-цілей (2 год.).

1. Короткотривалі та довготривалі цілі. Принципи цілепокладання SMART.

2. Пріоритети вибору SMART-цілей.
3. Значення наявності реалістичних вимірюваних цілей для позитивної динаміки розвитку дитини з особливими потребами.

Основні поняття: SMART-цілі, принципи цілепокладання, вимірюваність, реалістичність, визначеність у часі.

Семінарське заняття 5. Технологія виявлення особливостей розвитку дитини з аутизмом, визначення її потреб та формулювання SMART-цілей (2 год.).

Лекція 6. Технологія підготовка аутичної дитини до інклюзивного навчання (2 год.).

1. Головні умови долучення дитини з особливими потребами до інклюзивного процесу.
2. Нормалізація психофізіологічного стану дитини.
3. Основи соціального розвитку.
4. Узгоджена робота команди супроводу щодо розкриття ресурсів дитини.

Основні поняття: базові передумови навчання і розвитку, ресурси дитини, соціальний інтелект.

Семінарське заняття 6. Технологія підготовка аутичної дитини до інклюзивного навчання (2 год.).

Лекція 7. Технологія проведення засідань міждисциплінарної команди та розроблення індивідуальної програми розвитку для дитини з аутизмом(2 год.).

Процес підготовки до першого засідання: заповнення кожним учасником анкети спостереження за дитиною, визначення стану її розвитку, сильних сторін, потреб; аналіз та узагальнення координатором підготовчих матеріалів, розроблених членами команди. План зустрічі та умови спішного її проведення. Розроблення основи індивідуальної програми розвитку. Підсумки зустрічі. Планування послідовної та узгодженої діяльності.

Основні поняття: команда супроводу, індивідуальна програма розвитку, сильні сторони дитини, потреби дитини.

Семінарське заняття 7. Технологія проведення засідань міждисциплінарної команди та розроблення індивідуальної програми розвитку для дитини з аутизмом (2 год.).

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ II.

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Лекція 8. Технологія організації інклюзивної класної кімнати як складника „класного менеджменту” (2 год.).

1. Предметно-просторові та організаційно-сміслові ресурси середовища.
2. Класний менеджмент як вимога до сучасного (у тому числі, інклюзивного) закладу освіти.
3. Завдання та умови впровадження класного менеджменту в дошкільному та шкільному закладі освіти.

Основні поняття: класний менеджмент, середовищні ресурси, візуальна підтримка, педагогічний дизайн.

Семінарське заняття 8. Технологія організації інклюзивної класної кімнати як складника „класного менеджменту” (2 год.).

Лекція 9. Освітні стратегії вихователів та вчителів (2 год.).

1. Моделі організації процесу викладання.
2. Спільне (колаборативне) викладання: умови та стратегії.

3. Тенденції та принципи навчання у сучасному освітньому просторі (за ISSA).

Основні поняття: стратегії викладання, колаборація (спільне викладання), сучасні тенденції діяльності педагога.

Семінарське заняття 9. Освітні стратегії вихователів та вчителів (2 год.).

Лекція 10. Алгоритм діяльності учасників міждисциплінарної команди супроводу (2 год.).

1. Особливості психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими потребами в закладах освіти.
2. Роль координатора команди супроводу дитини з особливими потребами в освітньому процесі.
3. Етапи розроблення та впровадження супровідної документації з інклюзивного навчання.

Основні поняття: міждисциплінарна команда супроводу, алгоритм діяльності команди супроводу, координатор команди супроводу, індивідуальна програма розвитку, індивідуальний навчальний план, індивідуальна навчальна програма..

Семінарське заняття 10. Алгоритм діяльності учасників міждисциплінарної команди супроводу (2 год.).

Лекція 11. Баланс між корекційно-розвивальною та навчально-виховною роботою (2 год.).

1. Модель узгодженого інклюзивного процесу.
2. Управління інклюзивним класом: місце корекційно-розвивальних занять.
3. Стратегії корекційно-розвивальної роботи у внутрішньо- та позакласному середовищі.

Основні поняття: корекційно-розвивальна робота, навчально-виховна робота, стратегії корекційно-розвивальної роботи.

Семінарське заняття 11. Баланс між корекційно-розвивальною та навчально-виховною роботою (2 год.).

Лекція 12. Партнерство між фахівцями і батьками дітей з аутизмом (2 год.).

1. Партнерські засади в роботі фахівців команди супроводу та батьків дітей з особливими потребами.
2. Особливості співпраці з родинами дітей з особливими потребами
3. Форми взаємодії з батьками в умовах інклюзивного навчання.

Основні поняття: партнерство, родини дітей з особливими потребами, співпраця фахівців та батьків.

Семінарське заняття 12. Партнерство між фахівцями і батьками дітей з аутизмом (2 год.).

Лекція 13. Моніторинг навчально-виховної ситуації дитини з аутизмом (2 год.).

1. Відмінності між процесами моніторингу та оцінки.
2. Технологія вимірювання динаміки розвитку в інклюзивних закладах освіти.
3. Результати, ризики та наслідки моніторингу навчально-виховної ситуації дитини з ООП.

Основні поняття: моніторинг, оцінка, динаміка розвитку, результати, ризики, наслідки..

Семінарське заняття 13. Моніторинг навчально-виховної ситуації дитини з аутизмом (2 год.).

Лекція 14. Технологія самооцінки фахівців за „Інструментом професійного розвитку” (2 год.).

Соціальна та емоційна компетентність фахівців закладів освіти.

Рефлексія педагогів з подальшими кроками щодо самовдосконалення як умова їхньої успішної професійної діяльності.

Інструмент професійного розвитку педагогів ISSA як засіб самовдосконалення фахівців.

Основні поняття: компетентність фахівців, рефлексія педагогів, самовдосконалення педагогів.

Семінарське заняття 14. Технологія самооцінки фахівців за „Інструментом професійного розвитку” (2 год.).

IV. Навчально-методична карта дисципліни «Технології інклюзивного навчання дітей з розладами спектру аутизму»

Разом: 150 годин: 28 годин – лекції, 28 години – семінарські заняття, 66 годин – самостійна робота, 8 години – модульні роботи, 30 год. – підготовка до іспиту.

Модулі	Модуль I							Модуль II								
Назва Модуля	ПЕРЕДУМОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ							ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ								
К-ть балів за модуль	69 балів							69 балів								
Лекції	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14		
Теми лекцій (1 бал за відвідування)	Міжнародне та вітчизняне нормативно-правове забезпечення інклюзії	Основні поняття системи інклюзивного навчання	Інклюзія як модернізація освіти	Технологія командної взаємодії інклюзивному процесі	Технологія виявлення особливостей розвитку дитини з аутизмом	Технологія підготовки аутичної дитини до інклюзивного навчання	Технологія проведення засідань міждисциплінарної команди	Технологія організації інклюзивної класної кімнати	Освітні стратегії вихователів та вчителів	Алгоритм діяльності учасників команди супроводу	Баланс між корекційно-розвивальною та навчально-виховною роботою	Партнерство між фахівцями та батьками дітей з аутизмом	Моніторинг навчально-виховної ситуації дитини	Технологія самооцінки фахівців		
	1 б.	1 б.	1 б.	1 б.	1 б.	1 б.	1 б.	1 б.	1 б.	1 б.	1 б.	1 б.	1 б.	1 б.		
Семінарські	1 1 б.	2 1 б.	3 1 б.	4 1 б.	5 1 б.	6 1 б.	7 1 б.	8 1 б.	9 1 б.	10 1 б.	11 1 б.	12 1 б.	13 1 б.	14 1 б.		
Семінарські заняття	Міжнародне та вітчизняне нормативно-правове забезпечення інклюзії	Основні поняття системи інклюзивного навчання	Інклюзія як модернізація освіти	Технологія командної взаємодії інклюзивному процесі	Технологія виявлення особливостей розвитку дитини з аутизмом	Технологія підготовки аутичної дитини до інклюзивного навчання	Технологія проведення засідань міждисциплінарної команди	Технологія організації інклюзивної класної кімнати	Освітні стратегії вихователів та вчителів	Алгоритм діяльності учасників команди супроводу	Баланс між корекційною та навчально-виховною роботою	Партнерство між фахівцями та батьками	Моніторинг навчально-виховної ситуації дитини	Технологія самооцінки фахівців		
Бали	10		10		10		10		10		10		10			
ІНДЗ																
Види поточного контролю	Модульний контроль 1 (25 балів)				Модульний контроль 2 (25 балів)				Модульний контроль 3 (25 балів)				Модульний контроль 4 (25 балів)			
	Іспит, коефіцієнт 3,1															

**V. ПЛАНИ
СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ І.
ПЕРЕДУМОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ
ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ**

Семінарське заняття 1.

Міжнародне та вітчизняне нормативно-правове забезпечення інклюзії (2 год.).

План заняття

1. Досягнення і недоліки української законодавчої бази.
2. Спрямованість законодавчих документів з інклюзивного навчання у 2016-2017 роки.
3. Медична та соціальна модель інвалідності; аргументувати перевагу соціальної моделі.

Рекомендована література

1. Інклюзія – стратегія міжнародного законодавства. – Режим доступу: http://npu.edu.ua!/e-book/book/html/D/ikpp_kkp_Inkluzivna_osvita/60.html
2. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві; пер. з англ. — К.: — СПД- ФО Парашин І. С. 2010. — 296 с.
3. Инклюзивное образование. Политика, содержание и сравнительные перспективы / Под ред. Ф. Армстронга, Д. Армстронга, Л. Бартона. - Лондон. 2000.
4. Концепція розвитку інклюзивного навчання. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/9189/
5. Луценко І. В. Аналіз нормативно-правового забезпечення інклюзивної освіти в Україні. – Режим досвіду: www.education-inclusive.com/wp-content/docs/2013/02/analizn-p-zab-iou.doc
6. Нормативно-правова база інклюзивної освіти. Сайт МОН. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/normativno-pravova-baza.html>
7. Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>
8. Розлади аутистичного спектра (розлади загального розвитку). Уніфікований клінічний протокол первинної, вторинної (спеціалізованої), третинної (високоспеціалізованої) медичної допомоги та медичної реабілітації [Текст] : наказ від 15 червня 2015 р. № 341 // НейроNews. - 2015. - N 6. - С. 65-78.

Семінарське заняття 2.

Основні поняття системи інклюзивного навчання

План заняття

1. Поняття „соціальна інклюзія”
2. Безбар’єрність інклюзивного середовища для аутичної дитини
3. Інклюзивний тезаурус за статтею Т.Лормана „Сім стовпів інклюзивної освіти”.
4. ІКТ для навчання дітей з аутизмом

Рекомендована література

1. Безбар'єрне середовище (Київське метро). Режим доступу: <http://www.metro.kiev.ua/node/3921>
2. Бондар Т.І. Теоретичні засади реалізації концепції інклюзивної освіти. – Режим доступу: http://seanewdim.com/uploads/3/2/1/3/3213611/bondar_t.i_theoretical_foundations_for_inclusive_education_policy_implementation.pdf
2. Доступное ИКТ (доклад экспертов ЮНЕСКО). – Режим доступу: http://www.unesco.org/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/accessible_ict_students_disabilities_ru.pdf
3. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві; пер. з англ. — К.: — СПД-ФО Парашин І. С. 2010. — 296 с.

4. Лорман Т. „Сім стовпів інклюзивної освіти”. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5550392/>
5. Schopler, E., Brehm, S., Kinsbourne, M., & Reichler, R. J. (1971). The effect of treatment structure on development of autistic children. Archives of General Psychiatry, 24,415–421.

Семінарське заняття 3. Інклюзія як модернізація освіти

План заняття

1. 7 стовпів інклюзії (за статтю Т.Лормана). Ідеї, приклади, план практичного втілення цих «стовпів».
2. Позитивні перетворення в закладах освіти, завдяки яким інклюзія могла б успішно реалізовуватися для дітей з аутизмом.
3. Переваги для кожного суб'єкта інклюзивного процесу.

Рекомендована література

1. Інклюзивна освіта від А до Я: порадник для педагогів і батьків / Укладачі Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. – К., 2016. – 68 с.
2. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві; пер. з англ. — К.: — СПД-ФО Парашин І. С. 2010. — 296 с.
3. Концептуальні засади розвитку інклюзивної освіти в Україні: Навч.-метод. матеріали, розділ 3. Інклюзія як основа модернізації освітньої галузі Режим доступу: http://npu.edu.ua!/e-book/book/html/D/ikpp_kkr_Inkluzivna_oscivta/120.html
4. Лорман Т. „Сім стовпів інклюзивної освіти”. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5550392/>
5. Основи інклюзивної освіти. Навчально- методичний посібник:/ за заг. ред.. Колупасвої А.А. – К: «А. С. К.», 2012. – 308 с.
6. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Укладач – Скрипник Т., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 56 с. – Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/Tehnologii%20Autizma.pdf>

Семінарське заняття 4.

Технологія командної взаємодії в інклюзивному процесі

План заняття

1. Функції координатора команди супроводу дитини з аутизмом.
2. Ризики командної роботи і шляхи їх долаання.
 3. Приклад роботи команди у дошкільному закладі (за матеріалам Л.Зігле).

Рекомендована література

1. Дмитриева Т.П. Организация деятельности координатора по инклюзии в образовательном учреждении: методические рекомендации. – М.: Центр «Школьная книга», 2010. – 85 с.
2. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві; пер. з англ. — К.: — СПД-ФО Парашин І. С. 2010. — 296 с.
3. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Укладач – Скрипник Т., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 56 с. – Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/Tehnologii%20Autizma.pdf>
4. Технологии инклюзивного (совместного) образования в дошкольных учреждениях (рекомендации для руководителей, учителей-дефектологов и воспитателей дошкольных учреждений на примере инклюзивного образования детей с нарушениями слуха). / Под общей редакцией Е.П. Микшиной, Л.А. Зигле. – СПб.: РЕМДОМ, 2011. – 200 с.

Семінарське заняття 5.

Технологія виявлення особливостей розвитку дитини з аутизмом, визначення її потреб та формулювання SMART-цілей

План заняття

1. Сутність SMART-цілей (за англомовним матеріалом – Т. Johnson). Ідеї, які варто використовувати українським педагогам..
2. Порівняльний аналіз наявних цілей та завдань для занять з аутичною дитиною. Можливість їх переформулювання у відповідності до SMART-цілей.

Рекомендована література

1. Скрипник Т.В. Розроблення SMART-цілей для дитини з особливими потребами в процесі інклюзивного навчання / Спеціальна освіта: стан та перспективи: матеріали Всеукр. (заочної) наук.-практ. конф. Присвяч. 5-річчю кафедри корект. освіти та спец. психол. (Харків, 17-18 травня 2017 року) / ред. кол. О.І.Проскурняк, В.Є. Коваленко, А.В. Явтушенко; Департамент науки і освіти, Харків. обл. держ. Адмін., Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради – Харків, 2017. – 406 с.
2. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Укладач – Скрипник Т., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 56 с. – Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/Tehnologii%20Autizma.pdf>
3. Johnson T. Leading IEP Champions: How to Get SMART Goals on Your Child's IEP <https://globalgenes.org/raredaily/leading-iep-champions-get-smart-goals-childs-iep/>

Семінарське заняття 6.

Технологія підготовки аутичної дитини до інклюзивного навчання

План заняття

1. Психофізичний розвиток дітей з РАС.
2. Соціально-емоційний розвиток аутичних дітей.
3. Досвід позитивного перебування у дітей з аутизмом в дитячому колективі.

Рекомендована література

1. Айрес Э. Дж Ребенок и сенсорная интеграция. Понимание скрытых проблем развития. – М. : «Теревинф», 2013. – 272 с.
2. Бернштейн Н. А. Физиология движений и активность / Н. А. Бернштейн . – М. : Наука, 1990. – 495 с.
3. Зиннхубер Х. Как развивается ваш ребенок? Таблицы сенсомоторного развития, игры и упражнения: От 4 до 7, 5 лет. – М.: Теревинф, 2009. –160 с.
4. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практич. посіб. / Тім Лорман, Джоан Демпелер, Девід Харві; пер. з англ. — К.: — СПД-ФО Парашин І. С. 2010. — 296 с.
5. Кипхард Э.- Й. Как развивается ваш ребенок? Таблицы сенсомоторного и социального развития: От рождения до 4-х лет. – М. : Теревинф, 2009. – 112 с.
6. Смолянинов А., Ванцова А. Рука – мозг. – Братислава: EPSYNEL, 2011. – 109 с.
7. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Укладач – Скрипник Т., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 56 с. – Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/Tehnologii%20Autizma.pdf>

Семінарське заняття 7.

Технологія проведення засідань міждисциплінарної команди та розроблення індивідуальної програми розвитку для дитини з аутизмом

План заняття

1. Структурні компоненти індивідуальної програми розвитку: доречність й практична користь кожного з цих компонентів у контексті цілісної програми.
2. Умови, необхідні для розроблення успішної індивідуальної освітньої програми (за відео <https://www.youtube.com/watch?v=HIIeU8W5hPM> <https://www.youtube.com/watch?v=CHCTGRw1oKo&t=16s>). Аналіз та обґрунтування можливих й неможливих в українських реаліях умов. Шляхи досягнення бажаного стану.

Рекомендована література

1. Інклюзивна освіта від А до Я: порадник для педагогів і батьків / Укладачі Н. В. Заєркова, А. О. Трейтяк. – К., 2016. – 68 с.
2. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Деппелер, Девід Харві; пер. з англ. — К.: — СПД-ФО Парашин І. С. 2010. — 296 с.
3. Постанова Кабінету Міністрів «Порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» (2011 р., доповнення 2017 р.)
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-%D0%BF>
4. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Укладач – Скрипник Т., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 56 с. – Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/Tehnologii%20Autizma.pdf>

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Семінарське заняття 8.

Технологія організації інклюзивної класної кімнати як складника „класного менеджменту”

План заняття

1. Три групи середовищних ресурсів (Гайдукевич С.Є. та інші україно-, російсько- або англійськими джерелами. Структурований простір (за ТЕАССН).
2. Варіанти оформлення освітнього простору (за призначенням).
3. Особливості оформлення освітнього середовища для дітей з аутизмом.

Рекомендована література

1. Гайдукевич С. Е. Средовой подход в инклюзивном образовании // Инклюзивное образование: состояние, проблемы, перспективы. — Минск: Четыре четверти, 2007. — 34 с.
2. Корекційно-розвивальне обладнання -
http://factor-r.com.ua/index.php?route=product/category&path=2_36;
<https://www.obrazov.org/catalog/oborudovanie-dlya-korreksionnogo-i-inklyuzivnogo-obrazovaniya/obshchee-korreksionnoe-oborudovanie/>
3. Предметно-просторове середовище - <https://www.youtube.com/watch?v=S-HLi-IpE1E>
<https://www.youtube.com/watch?v=QwxyPLNKvmM>
<https://www.youtube.com/watch?v=BYYNlbroPNE>
4. Скрипник Т. В. Стратегії класного менеджменту для інклюзивного середовища // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць: вип. 9, у 2 т. – Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006; 2017. – Т.2. – С. 215-223.
5. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Укладач – Скрипник Т., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 56 с. – Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/Tehnologii%20Autizma.pdf>

Семінарське заняття 9. Освітні стратегії вихователів та вчителів

План заняття

1. Процеси акомодатії та модифікації в навчальному процесі: практика застосування.
2. Успішні підходи до впровадження інклюзивних стратегій (за інтернет-матеріалами).

Рекомендована література

1. Данілавичюте Е.А., Литовченко С.В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / За ред. А.А.Колупаєвої. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 360 с. – Режим доступу: <http://education-inclusive.com/wp-content/docs/Strategiyi-vykladannya-v-inklyuzyvnomu-navchalnomu-zakladi.pdf>
2. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практич. посіб. / Тім Лорман, Джоан Демпелер, Девід Харві; пер. з англ. — К.: — СПД-ФО Парашин І. С. 2010. — 296 с.
3. Інтернет-матеріали: <https://www.understood.org/en/learning-attention-issues/treatments-approaches/educational-strategies/5-benefits-of-inclusion-classrooms>
https://www.youtube.com/watch?v=X6rT2_fn4u0
<https://www.youtube.com/watch?v=O0xdaCEqrU0&t=31s>
4. На пути к инклюзивной школе Материалы Альянса правозащитных организаций "Спасите детей" ("Save the children") Режим доступу: http://www.fl-life.com.ua/inclusion/?page_id=37
5. Софій Н. З., Кузьменко В.І. Про сто і один метод активного навчання.- К.: Крок за кроком, 2003.-116 с.

Семінарське заняття 10.

Алгоритм діяльності учасників міждисциплінарної команди супроводу

План заняття

1. Завдання координатора команди супроводу: ієрархія за значущістю.
2. Взаємодія вчителя та асистента вчителя.
3. Технологія проведення зустрічі команди супроводу.

Рекомендована література

1. Асистент учителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник / Н. М. Дятленко, Н. З. Софій., О. В. Мартинчук, Ю. М. Найда, під заг. ред. М. Ф. Войцехівського. – К.: ТОВ Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 172 с. – Режим доступу: file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/Assist_teacher.pdf
2. Дмитриева Т.П. Организация деятельности координатора по инклюзии в образовательном учреждении: методические рекомендации. – М.: Центр «Школьная книга», 2010. – 85 с.
3. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практич. посіб. / Тім Лорман, Джоан Демпелер, Девід Харві; пер. з англ. – К.: — СПД-ФО Парашин І. С. 2010. — 296 с.
4. Семаго Н.Я., Семаго М.М. Проблемные дети: Основы диагностической и коррекционной работы психолога. – М.: АР-КТИ, 2000. - 208 с.
5. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Диференційоване викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / за загальною редакцією Колупаєвої А.А. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 124 с.

Семінарське заняття 11.

Баланс між корекційно-розвивальною та навчально-виховною роботою

План заняття

1. Корекційно-розвивальна робота як складова інклюзивного навчання. Системна робота корекційно-розвивального напрямку з дітьми, які мають особливі потреби.

2. Взаємопідтримка та взаємодопомога фахівців корекційно-розвивального та навчально-виховного напрямів.
3. Корекційно-розвивальна та навчально-виховна робота з аутичною дитиною в домашніх умовах (роль фахівців та батьків).

Рекомендована література

1. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально-методичний посібник / кол. авторів: А.А.Колупаєва, Н.З.Софій, Ю.М.Найда [та ін.]; під заг. ред. Л.І.Даниленко. – К., 2007. – 128 с.
2. Колупаєва А.А., Данілавічюте Е.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник. – К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 197 с.
3. Інтегроване навчання дітей з особливими потребами у просторі загальноосвітньої школи. «Дніпропетровський обласний психолого-медико-педагогічний центр». – Дніпропетровськ, 2005. – 128 с.
4. Скрипник Т. В. Розроблення корекційно-розвивальної стратегії для дітей з розладами аутистичного спектра // Інтеграція науки і практики в умовах модернізації корекційної освіти України. Збірник наукових праць. – Херсон: ПП Вишемирський В. С. – 2016. С. 196-201
5. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Укладач – Скрипник Т., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 56 с. – Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/Tehnologii%20Autizma.pdf>

Семінарське заняття 12.

Партнерство між фахівцями і батьками дітей з аутизмом (2 год.).

План заняття

1. Взаємостосунки фахівців та батьків: традиції та новаторство.
2. Ідеї продуктивної взаємодії фахівців та батьків.
3. Роль батьків в роботі команди супроводу.

Рекомендована література

1. Апросинкіна Н В. Формы работы с родителями в условиях инклюзивного образования
Режим доступу:
<http://xn--i1abbnckbmcl9fb.xn--p1ai/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%B8/637919/>
2. Дети с ограниченными возможностями: проблемы и инновационные тенденции в обучении и воспитании / Сост. Н.Д. Соколова, Л.В. Калининкова. М.: ООО «Аспект», 2005. – 448 с.
3. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навчально-методичний посібник у 9 книгах / За заг. ред. Колупаєвої А.А. - К., 2010. - 363 с. Розділ 2. С. 20-29.
Режим доступу:
<file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/%D0%9F%D1%83%D1%82%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20%D0%B4%D0%BB%D1%8F%20%D0%B1%D0%B0%D1%82%D1%8C%D0%BA%D1%96%D0%B2.pdf>
4. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Демпелер, Девід Харві; пер. з англ. — К.: — СПД-ФО Парашин І. С. 2010. — 296 с.
5. Schopler, E., Mesibov, DeVellis, R. F., & Short, A. (1981). Treatment outcome for autistic children and their families. In P. Mittler (Ed.), *Frontiers of knowledge in mental retardation: Social, educational, and behavioral aspects* (pp. 293–301). Baltimore, MD: University Park Press.

Семінарське заняття 13.

Моніторинг навчально-виховної ситуації дитини з аутизмом

План заняття

1. Зміст та план моніторингових заходів в інклюзивному просторі.
2. Упорядкований список ризиків, що можуть виникнути в інклюзивних закладах освіти.
3. Зміст, етапи та засоби дослідження якості інклюзивного навчання.

Рекомендована література

1. Алехина С.В. О мониторинге инклюзивного процесса в образовании // PsyJournals.ru, 2011. – Режим доступа: http://psyjournals.ru/files/43983/Inclusive_edu_Alehina.pdf
2. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі: навч. курс та наук.-метод. посіб. / Т.В.Сак. - К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. - 168 с.
3. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практ. посіб. / Тім Лорман, Джоан Делпелер, Девід Харві; пер. з англ. — К.: – СПД-ФО Парашин І. С. 2010. – 296 с.
4. Соловей Р. Методологический гид для учреждений общего начального и среднего образования «Инклюзивное образование» разработано в рамках Проекта «Равный доступ к образованию», Программы «Молдова – сообщество для всех», 2014. – Режим доступа: http://www.keystonemoldova.md/assets/documents/ru/publications/Guide-inclusive-education_rus.pdf
5. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Укладач – Скрипник Т., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 56 с. – Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/Tehnologii%20Autizma.pdf>
6. Тэнкерслей Д., Брайкович С., Хандзар С. Инструмент профессионального развития для улучшения качества педагогов начальной школы. – Режим доступа: <http://issa.nl/e-portfolios/quality/wp-content/uploads/2013/03/ISSA-PDT-Primary-School-RUS.pdf>

Семінарське заняття 14.

Технологія самооцінки фахівців за „Інструментом професійного розвитку” (2 год).

План заняття

Засоби педагогічної рефлексії як шлях самовдосконалення фахівців інклюзивних освітніх закладів.

Образ сучасного педагога: показники Інструменту професійного саморозвитку: «Якісна практика роботи» та «Як просуватися вперед» за всіма 7 цільовими галузями.

Рекомендована література

1. Романюк І. А. Педагогічна рада у дошкільному навчальному закладі: технологія розробки, підготовки та проведення : метод.посіб. – Тернопіль : Мандрівець, 2014. – 152 с.
2. Скрипник Т. В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра: навч.-метод. посіб. / Т. В. Скрипник. – К.: «Гнозис», 2013. – 60 с.
3. Технологии инклюзивного (совместного) образования в дошкольных учреждениях (рекомендации для руководителей, учителей-дефектологов и воспитателей дошкольных учреждений на примере инклюзивного образования детей с нарушениями слуха). / Под общей редакцией Е.П.Микшиной, Л.А.Зигле. – СПб. : РЕМДОМ, 2011. – 200 с. (Technologies in Inclusive Education in Preschool Institutions).
4. Тэнкерслей Д., Брайкович С., Хандзар С. Инструмент профессионального развития для улучшения качества педагогов начальной школы. – Режим доступа: <http://issa.nl/e-portfolios/quality/wp-content/uploads/2013/03/ISSA-PDT-Primary-School-RUS.pdf>

VI. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Змістовий модуль I

ПЕРЕДУМОВИ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Тема 1.

Міжнародне та вітчизняне нормативно-правове забезпечення інклюзії (4 год.).

Завдання:

Проаналізуйте Концепцію інклюзивної освіти, письмово сформулюйте п'ять головних ідей.

Тема 2. Основні поняття системи інклюзивного навчання (4 год.).

Завдання:

Напишіть сценарій міждисциплінарної взаємодії різних фахівців ДНЗ (або фахівців і батьків) дитини з аутизмом.

схема сценарію:

- 1) дійові особи;
- 2) ситуація, навколо якої організовано командну взаємодію;
- 3) дії головних персонажів, які свідчать, що дійсно відбулася міждисциплінарна командна взаємодія;
- 4) наслідки цих дій.

Тема 3. Інклюзія як модернізація освіти (4 год.).

Завдання:

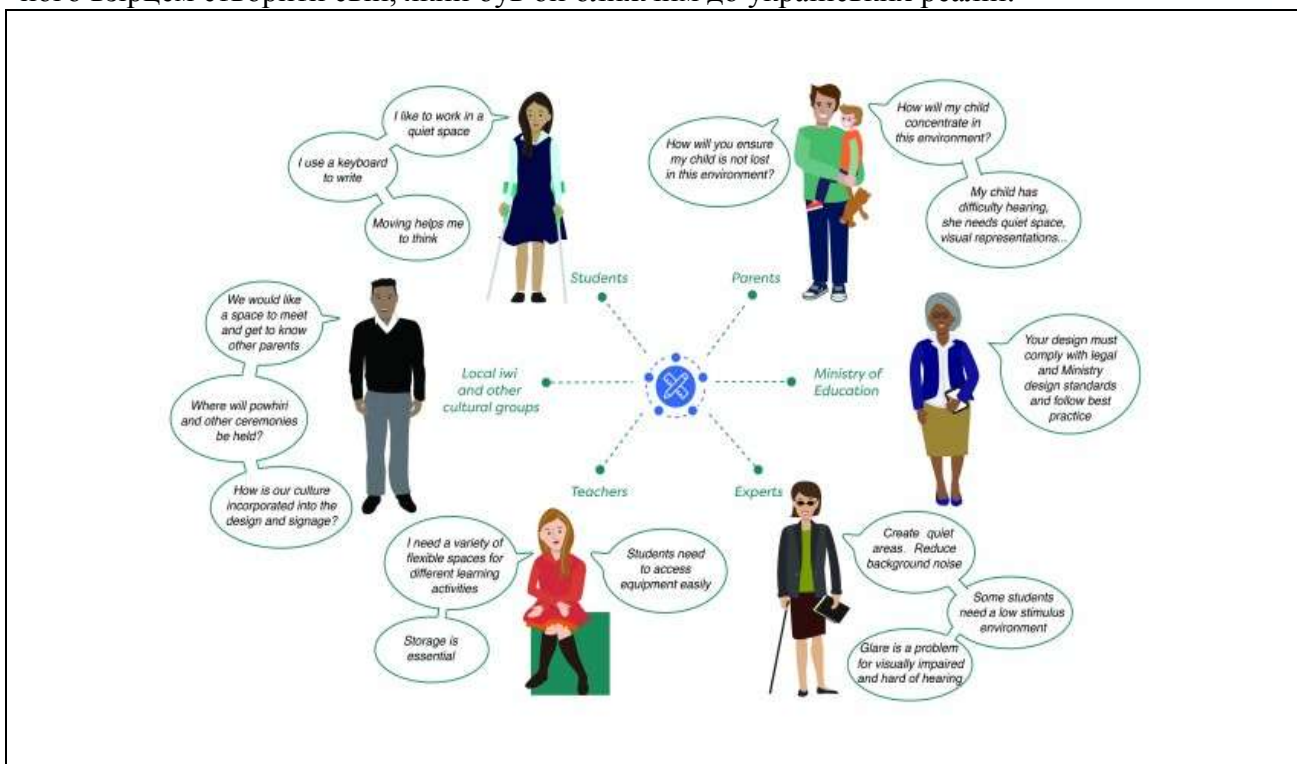
Переглянувши два відео (за посиланням) виписіть головні ідеї, які там представлено і виокремити ті позиції, які здивували, або є недостатньо зрозумілими. Дати припущення, чому ці позиції представлено у відео на тему інклюзивного навчання.

<https://www.youtube.com/watch?v=N105TGmMkLk>

<https://www.youtube.com/watch?v=8HPh4RoV63s>

Тема 4. Технологія командної взаємодії в інклюзивному процесі (4 год.).

Завдання: Проаналізуйте представлений малюнок (з англomовних розробок). За його взірцем створити свій, який був би ближчим до українських реалій.

Тема 5. Технологія виявлення особливостей розвитку дитини з аутизмом, визначення її потреб та формулювання SMART-цілей (4 год.).

Завдання: Проаналізуйте англomовний матеріал – https://www.naset.org/fileadmin/user_upload/Autism_Series/Examples_IEP_Goals_Objectives_for_ASD.pdf Напишіть свій варіант чотирьох SMART-цілей для дітей з аутизмом.

Тема 6. Технологія підготовка аутичної дитини до інклюзивного навчання (4 год.).

Завдання: Прокоментуйте (за відео) роботу фахівців. Які завдання вони вирішують і які засоби для цього застосовують.

<https://www.youtube.com/watch?v=mlXQnCLJW4&t=49s>

<https://www.youtube.com/watch?v=gCCanXFSFiI>

<https://www.youtube.com/watch?v=02JlnqUhxU>

Тема 7. Технологія проведення засідань міждисциплінарної команди та розроблення індивідуальної програми розвитку (4 год.).

Завдання: проаналізуйте (за відео) негативний та позитивний приклади засідання команди супроводу. Надати свої коментарі, а також – письмові рекомендації команді, яка не досягає успіху.

<https://www.youtube.com/watch?v=Pu4KnwNu1Rw>

<https://www.youtube.com/watch?v=d44wPE9azXk>

Змістовий модуль II.

ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

Тема 8. Технологія організації інклюзивної класної кімнати як складника „класного менеджменту” (4 год.).

Завдання:

З огляду на стратегії класного менеджменту розробити три рекомендації, які можуть принципово змінити логопедичний кабінет.

Тема 9. Освітні стратегії вихователів та вчителів (4 год.).

Завдання: Розкрийте практичне застосування певних прийомів із стратегій спільного викладання для своєї професійної діяльності.

https://www.youtube.com/watch?v=AeUa_cdaC6w&list=PLCDsTyftAA2D_buI_Rti5phLZ1DdFsAMc&index=2

https://www.youtube.com/watch?v=S3AK33YOZfE&list=PLCDsTyftAA2D_buI_Rti5phLZ1DdFsAMc&index=3 та наступні.

Тема 10. Алгоритм діяльності учасників міждисциплінарної команди супроводу (4 год.).

Завдання:

Співставте наявний склад команди супроводу в американських закладах освіти (відео) з тим, який є можливим в українських освітніх закладах. Порівняти також зміст діяльності тих фахівців, яких об'єднують у команди супроводу в нашій країні та закордоном.

https://www.youtube.com/watch?v=2kQA6qKc_iA

<https://www.youtube.com/watch?v=AHLPqdk79OU>

Тема 11. Баланс між корекційно-розвивальною та навчально-виховною роботою (4 год.).

Завдання: У ролі експерта з питань інклюзії напишіть тези методичних рекомендацій: «Співвідношення корекційно-розвивальної та навчально-виховної роботи для дітей з аутизмом в ДНЗ».

Тема 12. Партнерство між фахівцями і батьками дітей з аутизмом (4 год.).

Завдання:

1. Які ідеї продуктивної співпраці з батьками можна використати за наступними відео?

<https://www.youtube.com/watch?v=8RYnYztSoX4>

<https://www.youtube.com/watch?v=SF-Ns6Gkhho>

2. Напишіть рекомендації батькам щодо виконання певної роботи з мовленнєвого розвитку дитини (визначити, якої саме), виходячи з ідей співпраці та розподілу функцій між членами команди супроводу..

Тема 13. Моніторинг навчально-виховної ситуації дитини з аутизмом (4 год.).

Завдання: Розробіть бланк оцінки діяльності педагога в інклюзивному середовищі (за матеріалом «Инструмент профессионального развития...ISSA», розділ 3).

Тема 14. Технологія самооцінки фахівців за „Інструментом професійного розвитку” (4 год.).

Завдання: Напишіть есе, в якому зазначте та прокоментуйте напрями вдосконалення діяльності українських педагогів в плані інклюзивного навчання дітей з аутизмом.

VII. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальні досягнення студентів із дисципліни «Технології інклюзивного навчання дітей з розладами спектру аутизму» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок; розширення кількості підсумкових балів до 100.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчально-методичної карти (п. IV), де зазначено види й терміни контролю. Систему рейтингових балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано у табл. 8.1, табл. 8.2.

Таблиця 8.1

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

№ з/п	Вид діяльності	Кількість рейтингових балів
1.	Відвідування лекцій	14
2.	Відвідування семінарських занять	14
3.	Робота на семінарському занятті	60
4.	Модульні контрольні роботи (1, 2,3,4)	100
	Загальна кількість балів	188
	Коефіцієнт	3,1
Підсумковий рейтинговий бал		

У процесі оцінювання навчальних досягнень студентом застосовуються такі методи:

Методи усного контролю: індивідуальне опитування, фронтальне опитування, співбесіда, залік.

Методи письмового контролю: письмове опитування; конспект.

Методи самоконтролю: уміння самостійно оцінювати свої знання, самоаналіз.

Кількість балів за роботу з теоретичним матеріалом під час виконання самостійної та індивідуальної навчально-дослідної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- своєчасність виконання навчальних завдань;
- повний обсяг їх виконання;
- якість виконання навчальних завдань;
- самостійність виконання;
- творчий підхід у виконанні завдань;
- ініціативність у навчальній діяльності.

Таблиця 8.2

Порядок переведення рейтингових показників успішності у європейські оцінки ECTS

Оцінка ЄКТС	Оцінка за шкалою Університету	Значення оцінки
A	90 – 100 балів	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу з, можливими, незначними недоліками
B	82-89 балів	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) в межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок
C	75-81 балів	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок
D	69-74 балів	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) із значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності
E	60-68 балів	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)
F	35-59 балів	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань, з можливістю повторного перескладання за умови належного самостійного доопрацювання
Fx	1-34 балів	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни

IX. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності

1) За джерелом інформації:

Словесні: пояснення, розповідь, бесіда.

Наочні: спостереження, ілюстрація, демонстрація.

Практичні: вправи.

2) За логікою передачі і сприймання навчальної інформації: індуктивні, дедуктивні, аналітичні, синтетичні.

3) За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.

4) За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота студентів: з книгою; виконання індивідуальних навчальних проектів.

II. Методи стимулювання інтересу до навчання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

1) Методи стимулювання інтересу до навчання: навчальні дискусії; створення ситуації пізнавальної новизни; створення ситуацій зацікавленості (метод цікавих аналогій тощо).

Х. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т. Т. 5. Основы дефектологии / Под ред. Т. А. Власовой.—М.: Педагогика, 1983. – 368 с.
2. Даніельс Е., Стаффорд К. Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів. - Львів: Т-во «Надія», 2000. – 255 с.
3. Данілавичюте Е.А., Литовченко С.В. Стратегії викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / За ред. А.А. Колупаєвої. - К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. – 287 с.
4. Елен Р. Даніелс, Стаффорд К. Залучення дітей з особливими потребами до загальноосвітніх класів. – Львів: Товариство «Надія», 2000. – 256 с.
5. Ервін Е., Кугельмас Д. Підготовка вчителів і вихователів до роботи в інклюзивних класах та групах / Е.Ервін, Д.Кугельмас. – К.: Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2000. – 203 с.
6. Зотова А.М. Интеграция ребёнка-инвалида в среду здоровых сверстников как метод социальной адаптации. // Дефектология, – 1997, – №6 – с.21 – 25.
7. Інтегроване навчання дітей з особливими потребами у просторі загальноосвітньої школи. «Дніпропетровський обласний психолого-медико-педагогічний центр».- Дніпропетровськ, 2005.–128 с.
8. Інклюзивна освіта. Підтримка розмаїття у класі: практичний посібник. / [Інклюзивна освіта. Посібник для батьків: посібник / Укладачем матеріалу є неурядова організація «Проживання в громаді» (м. Манітоба, Канада).- К.:Паливода А.В., 2012 -120 с.
9. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: навчально-методичний посібник / кол. авторів: А.А.Колупаєва, Н.З.Софій, Ю.М.Найда [та ін.];під заг.ред. Л.І.Даниленко.– К.,2007.–128 с.
10. Інклюзія – стратегія міжнародного законодавства. – Режим доступу: http://npu.edu.ua/!e-book/book/html/D/ikpp_kkp_Inkluzivna_oscivta/60.html
11. Колупаєва А.А. Інноваційні підходи до навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку // Науково-методичний журнал. «Нова педагогічна думка». - Рівне. - № 1. - 2004.
12. Колупаєва А.А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи: Монографія./ А.А. Колупаєва. - К.: «Самміт- Книга», 2009. - 272с.
13. Колупаєва А.А., Данілавичюте Е.А., Литовченко С.В. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі:навчально-методичний посібник.- К.:Видавнича група «А.С.К.»,2012. - 197 с.
14. Колупаєва А.А., Савчук Л.О. Діти з особливими освітніми потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене: наук.-метод. посіб. / А.А. Колупаєва, Л.О. Савчук, К.: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. - 274 с.
15. Підготовка до школи дітей з особливими потребами в умовах сім'ї: поради батькам. / За ред. В.І. Бондаря, В.В. Засенка. - К.: Наук. світ, 2005. 124 с.
16. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами: Навчально-методичний посібник у 9 книгах / За заг. ред. Колупаєвої А.А. - К., 2010. - 363 с.
17. Розвиток політики інклюзивних шкіл. Інтегроване планування послуг, їх надання та фінансування в Канаді: посібник/ Дж.Блейз, Е.Чорнобой, Ш.Крокер, Е.Страт, О.Красюкова-Еннз.- К.:Паливода А.В., 2012 - 46 с.
18. Софій Н. З., Кузьменко В.І. Про сто і один метод активного навчання.- К.: Крок за кроком, 2003.–116 с.
19. Таранченко О.М., Найда Ю.М. Диференційоване викладання в інклюзивному навчальному закладі: навчально-методичний посібник / за загальною редакцією Колупаєвої А.А. - К.: Видавнича група «А.С.К.», 2012. - 124 с.

20. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Укладач – Скрипник Т., – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 56 с. – Режим доступу: <file:///C:/Users/%D0%A2%D0%B0%D1%82%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%B0/Downloads/Tehnologii%20Autizma.pdf>

21. Технологии инклюзивного (совместного) образования в дошкольных учреждениях (рекомендации для руководителей, учителей-дефектологов и воспитателей дошкольных учреждений на примере инклюзивного образования детей с нарушениями слуха). / Под общей редакцией Е.П.Микшиной, Л.А.Зигле. – СПб. : РЕМДОМ, 2011. – 200 с. (Technologies in Inclusive Education in Preschool Institutions).

22. Тэнкерслей Д., Брайкович С., Хандзар С. Инструмент профессионального развития для улучшения качества педагогов начальной школы. – Режим доступу: <http://issa.nl/e-portfolios/quality/wp-content/uploads/2013/03/ISSA-PDT-Primary-School-RUS.pdf>

Додаткова література:

1. Архітектурна доступність шкіл: навчально-методичний посібник/за заг. ред. Байди Л. Ю., Красюкової-Еннс О. В; колек. авторів: Азін В.О., Грибальский Я.В., Байда Л.Ю., Красюкова-Еннс О.В. - К., 2012. - 88 с.

2. Деніелс, Е.Р., Стаффорд, К. Залучення дітей з особливими потребами до системи загальноосвітніх класів (переклад з англійської), 2000. - 256 с.

3. Дмитриева Т.П. Организация деятельности координатора по инклюзии в образовательном учреждении: методические рекомендации. – М.: Центр «Школьная книга», 2010. – 85 с.

4. Дюквіт, Ч., Дьорікс-Смит, А., Олдс, Дж., Фітцпатрік, Е., Ерікс-Брофі, А., і Вайтінгем, Д. (2002) Єфімова С.М., Королюк С.В. Лідерство та інклюзивна освіта: навчально-методичний посібник / За заг. ред. Колупасової А.А. - К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011.- 164 с.

5. Інвалідність та суспільство: навчально-методичний посібник. За заг. редакцією Байди Л.Ю., Красюкової - Еннс О.В. / Кол. авторів: Байда Л.Ю., Красюкова - Еннс О.В., Бузов С.Ю., Азін В.О., Грибальський Я.В., Найда Ю.М. - К., 2012. - 216 с.

6. Індивідуальне оцінювання навчальних досягнень учнів з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі: навч. курс та наук.-метод. посіб. / Т.В.Сак. - К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. - 168 с.

7. Инклюзивное образование. Политика, содержание и сравнительные перспективы / Под ред. Ф. Армстронга, Д. Армстронга, Л. Бартона. - Лондон. 2000.

8. Луценко І.В. Аналіз нормативно-правового забезпечення інклюзивної освіти в Україні. – Режим досвіду: www.education-inclusive.com/wp-content/docs/2013/02/analizn-p-zab-iou.doc

9. Колупасова А., Найда Ю., Таранченко О., Єфімова С., Слободянюк Н., Луценко І., Будяк Л. Інклюзивна школа: особливості організації та управління: Навчально-методичний посібник / За заг. ред. Л. Даниленко, Колупасова А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку у загальноосвітні навчальні заклади. - К., 2007. - 458 с.

10. Колупасова А.А., Таранченко О.М. Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі: початкова ланка. Путівник для педагогів: Навчально-методичний посібник. - Київ, 2010. - 96 с.

11. Семаго Н.Я., Семаго М.М. Проблемные дети: Основы диагностической и коррекционной работы психолога. — М.: АР-КТИ, 2000. - 208 с.

12. Скрипник Т. В. Стандарти психолого-педагогічної допомоги дітям з розладами аутичного спектра: навч.-метод. посіб. / Т. В. Скрипник. – К.: «Гнозис», 2013. – 60 с.

13. Ткачева В. В.: К вопросу о концепции психологического изучения семьи, воспитывающей ребенка с отклонениями в развитии // Воспитание и обучение детей с нарушениями развития. - № 1. - 2004. - С. 46 - 51.

14. Andrews, J., Lupart, J. (2000) *The Inclusive Classroom: Educating Exceptional Children*. (2nd

15. Edition). Scarborough, ON: Nelson Canada, 25-48. Chapters 2, 7, 8.

16. Deppeler, J., Loreman, T., & Sharma, U. (2005). Reconceptualising specialist support services in inclusive classrooms, *Australasian Journal of Special Education*, 29(2), 117-127.

17. Giangreco, M.F., Dennis, R., Cloninger, C., Edelman, S., Schattman (1993). «I've counted Jon»: Transformational experiences of teachers educating students with disabilities. *Exceptional Children*, 59(4), С.359-372.

18. Loreman, T. (2007). Seven pillars of support for inclusive education: Moving from "Why?" to "How?" *International Journal of Whole Schooling*, 3(2), С. 22-38.

19. Loreman, T., Deppeler, J.M. & Harvey, D.H.P. (2005). *Inclusive education: A practical guide to supporting diversity in the classroom*. (Лорман Т., Деппелер Дж.М., Харви Д. Х. Р. (2005) *Інклюзивна освіта. Підтримка відмінності на уроці: практичний посібник*) Sydney: Allen & Unwin.

20. McGhie-Richmond, D., Underwood, K., Jordan, A. (2007). *Developing Effective Instructional Strategies for Teaching in Inclusive classrooms*. *Exceptionality Education Canada*, 17(1/2), 2752 <http://canada-ukraine.org/Articles.htm>

21. Polloway, E.A., Patton, J. R., Smith, J. D., & Smith, T. E. C. (1996). Historic Changes in Mental Retardation and Developmental Disabilities. *Education & Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 31(1), С. 3-12.

22. Spedding, S. (2001). Teachers as agents of change. In P.J. Foreman, (Ed.). *Integration and inclusion in action*, (2nd Ed.). Sydney: Harcourt Australia. С. 391-429.

Інформаційні ресурси

1. Адаптована конвенція ООН щодо осіб з особливими потребами. Нью-Йорк, 13 грудня 2006 р. www.osmhi.org/index.php?page=200&news=401&pages

2. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ussf.kiev.ua/index.php?go=Inklus&id=4>

3. Загальна декларація прав людини (проголошена ООН 10 грудня 1948 року) [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.minjust.gov.ua/udhra/udhr.html Конвенція ООН про права дитини (прийнята 20 листопада 1989 року, ратифікована Постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року) [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.chl.kiev.ua/UKR/konv_u.htm

4. Нормативно-правова база інклюзивної освіти. Сайт МОН. Режим доступу: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/osvita-osib-z-osoblivimi-potrebami/normativno-pravova-baza.html>

5. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів (прийняті резолюцією 48/96 Генеральної Асамблеї від 20 грудня 1993 року) [Електронний ресурс] – Режим доступу:

www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_306

6. Саламанкська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у сфері освіти осіб із особливими потребами (7-10 юня 1994 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.notabene.ru/down_syndrome/Rus/declarat.html

7. Закон “Про освіту” (прийнятий 23 травня 1991 року N 1060-XII) [Електронний ресурс] – Режим доступу:

www.zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1060-12

8. Сайт Інституту спеціальної педагогіки АПН України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.isp-2006.narod.ru/>

9. Сайт Інституту корекційної педагогіки та психології Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ikpp.npu.edu.ua/>

10. Партнери заради кращої політики: посібник із включення (доступний на десяти мовах) [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.osmhi.org/index.php?page=202&news=335&pages